

ФРАНЦУЗЬКА РЕВОЛЮЦІЯ 1789–1794 РОКІВ

THE FRENCH REVOLUTION FROM 1789 UNTIL 1794

Матвєєва Т.О.,

викладач кафедри історії держави та права України та зарубіжних країн
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

У статті було доведено, що Французька буржуазно-демократична революція 1789–1794 рр. являла собою зразок найбільш радикального буржуазного перевороту. Були змінені феодальні виробничі відносини, утворювалися сприятливі умови для розвитку більш прогресивних для того часу капіталістичних відносин. Під час революції приймаються буржуазно-демократичні документи – Декларація прав людини і громадянина 1789 р. та Декларація прав людини і громадянина 1793 р., Конституція 1791 р. та Конституція 1793 р., побудовані на природному праві, що з повагою ставилося до прав людини.

Ключові слова: Велика французька буржуазно-демократична революція, Декларація прав людини та громадянина 1789 р., Конституція 1791 р., конституційна монархія, жирондистська республіка, якобінська диктатура, закон маркіза Ле-Шапельє, національна гвардія, Генеральні штати, Конвент.

В статье доказано, что Французская буржуазно-демократическая революция 1789–1794 гг. представляла собой образец буржуазного радикального переворота. Были изменены феодальные производственные отношения, создавались благоприятные условия для развития более прогрессивных, для того времени, капиталистических отношений. Во время революции принимаются важные буржуазно-демократические документы – Декларация прав человека и гражданина 1789 г. и Конституция 1791 г., Декларация прав человека и гражданина 1793 г. и Конституция 1793 г., основанные на природном (естественном) праве, которое с уважением относилось к правам человека.

Ключевые слова: Великая французская буржуазно-демократическая революция, Декларация прав человека и гражданина 1789 г. и Конституция 1791 г., конституционная монархия, жирондистская республика, якобинская диктатура, закон маркиза Ле-Шапельє, национальная гвардия, Генеральные штаты, Конвент.

The French Revolution was a period of far-reaching social and political upheaval in France that lasted from 1789 until 1799. And was partially carried forward by Napoleon during the later expansion of the French Empire. The Revolution overthrew the monarchy, established a republic, experienced violent periods of political turmoil, and finally culminated in a dictatorship under Napoleon that rapidly brought many of its principles to Western Europe and beyond. Inspired by liberal and radical ideas, the Revolution profoundly altered the course of modern history, triggering the global decline of absolute monarchies while replacing them with republics and liberal democracies. Through the Revolutionary Wars, it unleashed a maelstrom of global conflicts that extended from the Caribbean to the Middle East. Historians widely regard the revolution as one of the most important events in human history. The causes of the French Revolution are complex and are still debated among historians.

Following the seven years war and the American Revolutionary war, the French government was deeply in debt and attempted to restore its financial status through unpopular taxation schemes.

Years of bad harvests leading up to the Revolution also inflamed popular resentment of the privileges enjoyed by the clergy and the aristocracy. Demands for change were formulated in terms of Enlightenment ideals and contributed to the convocation of the Estates General in May 1789. The first year of the Revolution saw members of the Third Estate taking control, the assault on the Bastille in July, the passage of the Declaration of the Rights of Man and of the Citizen in August, and a women march on Versailles that forced the royal court back to Paris in October.

Key words: Declaration of the rights of man and of the citizen, French revolution, monarchy, estates general, Bastille, Napoleon, French republic, Versailles, French empire, established of republic.

Протягом 17–18 ст.ст. в Англії та Європі відбулися буржуазні революції. У ході цих революцій утворився союз класових сил, керівна роль в якому належала буржуазії. Для того, щоб об'єднати ці сили, надати своїм вузько класовим інтересам загального характеру, буржуазія висунула гасла, здатні привернути до боротьби народ. Так, за часів Французької буржуазної революції 1789–1794 рр. таким закликом, підтриманим учасниками революції, стали «свобода, рівність, братерство». Однак у міру того, як розгорталася революція ставало зрозуміло, що кожний з її учасників розумів ці слова по-своєму. Буржуазія трактувала їх як свободу від феодальних обмежень і перешкод, формальну рівність перед законом, свободу приватної власності, свободу експлуатації. Народні маси прагнули під цим прапором досягти іншого результату: фактичної рівності і свободи від експлуатації, зрівняльного розподілу землі та інше. Тому з розвитком революції в міру того, як вона відносилася на вищий щабель, зростали і поглиблювалися протиріччя між її учасниками. Все це призвело до того, що буржуазія, намагаючись припинити революцію, сама ставала контрреволюційною силою, а народні маси, навпаки, прагнули вести революцію далі, поглиблювати її, справедливо вважаючи, що вони не отримали від революції істотних результатів. Виникав розкол у самому таборі революції. Так проявлялася загальна закономірність усіх буржуазних революцій: неможливість тривалого союзу промислової й торгової буржуазії, яка виступала

гегемоном революційного табору, із основною рушійною силою революції – народом, бо існували розбіжності у питанні про зміст і способи здійснення соціально-економічних, політичних та інших суспільних перетворень. До того ж треба зважити на те, що й сама буржуазія не була цілком однорідною. До її складу входили аристократична верхівка, середні верстви у вигляді торгово-промислової буржуазії, і, нарешті, дрібна буржуазія. Кожна з цих груп мала свої власні інтереси, які часто не збігалися, а, навпаки, суперечили один одному. Всі ці причини зумовили те, що всередині єдиної спочатку маси учасників революції з її розвитком і розв'язанням поставлених перед нею завдань відбувалося розмежування, змінювалося співвідношення класових сил. Окремі групи буржуазії відходили від революції, намагалися стримати її подальший розвиток, припинити поступальний рух уперед, переходили до контрреволюційного табору, а на зміну їм приходили ті соціальні сили, які ще не вичерпали своєї «революційної енергії». Розстановка класових сил, їх співвідношення, яке змінювалося у міру розгортання буржуазної революції, були покладені в основу виділення найважливіших етапів розвитку буржуазних революцій. Такий підхід дає можливість визначити основні закономірності процесу. Аналіз головних етапів розвитку буржуазної революції у Франції доводить, що революція була тут найбільш рішучою і послідовною, тут вона пройшла всі етапи, досягла кульмінаційного піднесення у своєму розвитку.

Вихідним моментом у визначенні етапів розвитку французької буржуазної революції 1789–1794 рр. є положення про поступальний розвиток буржуазної революції – у першій буржуазній революції за пануванням конституціоналістів іде панування жирондистів, за пануванням жирондистів іде панування якобінців. Кожна з цих партій спирається на більш передову. Як тільки дана партія довела революцію настільки далеко, що вже не може ані йти за нею, ані тим більше очолювати її, – цю партію відстороняє і посилає на гільйотину сміливіший союзник, який стоїть за нею. Революція рухається, таким чином, по висхідній лінії. Отже, французька буржуазна революція пройшла три основних етапи, розвиток йшов по висхідній, на кожному з етапів революційним рухом керувала одна з буржуазних партій. Перший етап революції тривав з 14 липня 1789 р. до 10 серпня 1792 р. [1, с. 54]. Безпосереднім приводом для початку революції став конфлікт Людовика XVI з Генеральними штатами, за допомогою яких уряд сподівався знайти шляхи і засоби подолання фінансової кризи. Відкриття Генеральних штатів, куди було обрано 600 представників від дворянства і духовенства, а також 600 депутатів від третього стану (головним чином представників великої буржуазії) відбулося 5 травня 1789 р. Але виявилося, що принцип роботи цієї установи залишився старим: кожен стан одержував один голос. Представники третього стану не погодилися з цим, вимагаючи нових принципів роботи, поіменного голосування. Наполягання народних мас, їх підтримка, виявлена депутатам третього стану, прискорили розвиток подій, відчувши, що зволікання викличе хвилю народного обурення, яке може повернутися і проти самих Генеральних штатів, депутати третього стану вжили рішучих заходів: 17 червня 1789 р. проголосили себе Національними зборами, а 7 липня – Установчими зборами. Таким чином, вони стали на шлях рішучої боротьби з абсолютизмом. Тим часом уряд готувався до кривавої розправи з антифеодальним рухом (у столицю стягувалися війська). Однак народ Парижа зірвав ці плани і 13 липня 1789 р. спалахнуло збройне повстання. 14 липня повстанці штурмом оволоділи королівською фортецею – в'язницею Бастилією. Ця подія не тільки врятувала Установчі збори, а й була початком буржуазної революції. У перші дні революції панувала, на перший погляд, єдність усіх революційних сил. Спільні лозунги, здавалося, згуртували всіх в однорідну масу: робітників, власників мануфактур, ремісників та адвокатів. У часи революційного піднесення були прийняті важливі рішення: про утворення буржуазної національної гвардії, про скасування феодальних станів і станових привілеїв, про свободу промисловості і торгівлі. Було запроваджено нову адміністративну систему, за якою Франція поділялася на 83 департаменти, проведено церковну реформу. Вершиною цих перетворень було прийняття Установчими зборами 26 серпня 1789 р. найважливішого програмного документа революції – Декларації прав людини і громадянина. Розроблена у дусі загальнонаціонального маніфесту, який проголошував права громадян, що скинули панування феодального гноблення, Декларація закріплювала найважливіші принципи феодального ладу.

«Представники французького народу, які створили національні збори і вважають, що тільки неосвіченість, забуття прав людини і зневага до них виявляються єдиними причинами суспільних бід і пороків урядів, – було сказано у вступі до документа, – прийняли рішення викласти в урочистій декларації природні, невід'ємні і священні права людини, проголосивши, що «люди народжуються і залишаються вільними й рівними у правах» [2, с. 17]. Декларація відносила до таких природних і недоторканих прав людини свободу, власність, безпеку й опір гнобленню (ст. 1-2 Декларації). Джерело суверенітету в нації. Тому «закон є виразом загальної волі» (ст. 6). Базуючись на цих положеннях, Декларація закріплювала принцип загаль-

ного виборчого права, проголошувала представницький характер законодавчого органу як верховного органу державної влади, розподіл влади на законодавчу, виконавчу і судову, встановлювала принцип буржуазної законності. Принципи Декларації прав людини і громадянина були викликом старому відживаючому ладу. Декларація утверджувала новий, буржуазний лад. Закріплені у ст. 17 святість і недоторканість приватної власності узаконювали новий тип експлуатації людини людиною – буржуазний. Цей чисто буржуазний характер Декларації проявлявся і в тому, що вона обминула мовчанням питання про скасування всіх феодальних повинностей і феодального землеволодіння. Нічого не було сказано й про скасування рабства у французьких колоніях, не було згадки й про свободу союзів і зборів.

Так уже на першому етапі виявилася ще одна закономірність – з розвитком революції все більш наочним ставав її буржуазний характер. Селянські виступи змусили Установчі збори зайнятися аграрним питанням. 4 серпня 1789 р. Установчим зборам було проголошено «повне знищення феодального режиму», а насправді – декретоване скасування лише другорядних особистих феодальних повинностей селян і деяких монополічних прав дворянства. Найважливіші для селянства т. зв. реальні повинності (цenz, панщина, шампур), згідно з декретом підлягали викупу. Одночасно у повному протиріччі із принципами Декларації прав людини і громадянина Установчі збори закріпили новий порядок виборів в органи державної влади й врядування. Було введено цензову виборчу систему, за якою провадився розподіл усіх громадян на «активних» і «пасивних». При цьому виборчих прав набували лише «активні». До їх складу входили чоловіки, що досягли 25 років, не були слугами за винагороду, сплачували прямий податок у розмірі, не нижчому за 3-денний заробіток робітника, і мали можливість на свій кошт придбати спорядження і зброю для служби в національній гвардії [1, с. 27].

У 1791 р. був прийнятий реакційний закон «Про збори робітників і ремісників одного стану і однієї професії», відомий як закон Ле-Шапельє. Під загрозою кримінального покарання цей Закон забороняв союзи і страйки робітників. Такого розвитку французькій буржуазній революції надало те, що на першому її етапі політичне керівництво було в руках буржуазної аристократії і частини дворянства, що обуржуазилася. Це, насамперед, банкіри, власники великих мануфактур, колоніальних підприємств, судновласники, багаті й знатні землевласники, які перебудували свої землеволодіння на буржуазний лад. Їх партія конституціоналістів на першому етапі революції мала більшість у всіх найважливіших політичних установах й органах.

Конституціоналісти були найбільш помірною партією французької буржуазії. Вони зовсім не бажали зламу феодально-абсолютистського ладу. Їх ідеалом була цензова конституційна монархія. Відповідно до цього конституціоналісти у 1791 р. розробили конституцію, яка, на їх погляд, повинна була стати завершальним актом революції. Конституція зберегла за дворянством право на землю і феодальні повинності й в той же час закріпила політичне панування буржуазії. Вона зафіксувала компроміс між цими класами Франції і таким чином відступила від основних принципів Декларації прав людини і громадянина. З Конституцією 1791 р. Франція ставала конституційною монархією, яка спиралася на принцип розподілу влади. Законодавча влада передавалася однопалатним Національним зборам, що формувалися на основі цензового виборчого права з розподілом громадян на «активних» і «пасивних». До виключної компетенції Національних зборів належало право вирішувати розмір державних прибутків і витрат, справи війни і миру, розробка питань законодавства, введення нових посад та ін.

Виконавча влада належала королю і міністрам, яких він призначав. Особа короля вважалася за Конституцією

«священною і недоторканою». В його руках була зосереджена найвища виконавча влада, від нього залежало призначення й звільнення міністрів. Однак виконавча влада за Конституцією повинна була функціонувати відповідно до законів, прийнятих Національними зборами. Судова влада оголошувалася незалежною від Національних зборів і короля. Разом з тим, суди не мали право втручатися у здійснення законодавчої влади і діяльність органів врядування. Суддів обирали на основі цензового виборчого права [2, с. 34].

Конституція 1791 р. формально проголосила буржуазні права і свободи (свободу совісті, право на збори, право на скарги й петиції до уряду та ін.), але не давала жодних гарантій їх здійснення. Більше того, різного роду обмеження зводили нанівець проголошені свободи.

У вересні 1791 р. Установчі збори було розпущено. Людовик XVI підписав Конституцію, почалося комплектування нових державних органів. На цьому велика буржуазія визнала революцію остаточно завершеною, вона була цілком задоволена досягнутим. Партія конституціоналістів фактично виконала свою програму. 1 жовтня 1791 р. були скликані Національні збори, які розпочали свою роботу.

Однак народні маси не були задоволені наслідками революції. Вони розглядали події, що сталися, лише як початок революційних перетворень, вимагали продовження і поглиблення революції. Селянство посилювало боротьбу за повну ліквідацію дворянського землеволодіння, за скасування феодалних повинностей. Все рішучішою ставала і боротьба міського населення. Уряд використав силу для придушення народних виступів, у райони селянських заворушень було направлено загони національної гвардії. У липні 1791 р. на Марсовому полі підступно розстріляли неозброєну демонстрацію парижан, які зібралися для прийняття петиції з осудом монархії. Всі ці події свідчили про те, що велика буржуазія перетворилася на реакційну силу.

У таких умовах король та його оточення розробили плани контрреволюційного перевороту. Все більша кількість дворян емігрувала з Франції, покладаючи надії на іноземну інтервенцію. Намагався втекти за кордон і Людовик XVI. 20 квітня 1792 р. Національні збори, щоб попередити удар контрреволюції, самі оголосили війну австрійському імператору. Але вагання і навмисна бездіяльність уряду, зрада дворян-офіцерів спричинили поразку французької армії. Все це змусило народ знову взяти долю революції у свої руки. Добровольці – волонтери з усіх кінців Франції прибували в Париж, щоб звідси вирушити на боротьбу з ворогом. Народ, відчувши зраду в королівському палаці, вимагав усунення Людовика XVI. 10 серпня 1792 р. у Парижі спалахнуло збройне повстання. Керувала ним Революційна комуна Парижа. Людовика XVI було заарештовано. Панування конституціоналістів закінчилося, Конституція 1791 р. втратила свою силу. Було оголошено скликання нового найвищого органу влади – Національного конвенту, у виборах якого мали брати участь усі французи, яким виповнився 21 рік [2, с. 141].

Повстання 10 серпня 1792 р. знаменувало вступ буржуазної революції у Франції у другий етап її розвитку з хронологічними рамками від 10 серпня 1792 р. по 2 червня 1793 р. Повстання 10 серпня покінуло з монархією і з політичним пануванням конституціоналістів. Керівна роль на другому етапі революції перейшла до жирондистів – політичного угруповання, яке виражало інтереси торгово-промислової, в першу чергу, провінційної буржуазії. Вони й увійшли до складу Тимчасової ради – нового уряду революції. Жирондисти зовсім не прагнули серйозних революційних перетворень. Але на їхню політику впливало існування Революційної комуни, яка виступала сміливо і рішуче, обстоювала інтереси народу. Суттєвого значення набувало й існування якобінців – дрібнобуржуазної партії, яка боролася разом з народом за послідовне здійснення завдань буржуазної революції.

Щоб отримати голоси на виборах у Конвент, жирондистам довелося вжити певних заходів в інтересах селянства. Вони провели розпродаж емігрантських земель, припинили судові справи, пов'язані з претензіями феодалів до селян. Але невдовзі самі жирондисти вже прагнули завершити революцію, побоюючись подальшого її розвитку.

Про співвідношення сил на другому етапі революції свідчив склад Конвенту, що розпочав роботу у вересні 1792 р. Усього було обрано 795 депутатів: близько 200 жирондистів і приблизно 100 якобінців. Більшість депутатів не входила в ці угруповання. Це нестійке угруповання іронічно називали «болотом». З особливою гостротою напруженість політичної боротьби у Конвенті виявилася у ті дні, коли йому випало вирішувати долю короля. Людовик XVI був засуджений Конвентом. За страту короля висловилося 387 депутатів, проти – 334. Але й ця незначна перевага голосів була забезпечена завдяки якобінцям, які наполягали на поіменному голосуванні. 3 вересня 1792 р. Франція стала республікою [2, с. 158].

Жирондисти були проти подальшого розвитку революції. Вони намагалися стримати її, сковували силу народу у боротьбі проти зовнішніх ворогів та їх контрреволюційних посібників у самій країні. Подібно до того, як це було з конституціоналістами, жирондисти у 1793 р. перетворилися на контрреволюційну силу.

Все це ускладнювалося тим, що різко погіршилося економічне становище Франції. Аграрне питання все ще не було вирішено. Селянські заворушення не вщухали. Особливою гостротою на початку 1793 р. набула продовольча проблема. У Конвент надходила сила-силенна скарг про те, що народ голодує. А в цей час спекулянти безперервно підвищували ціни, штучно створювали нестачу продуктів харчування. У таких умовах активізувалася контрреволюція. Арміям європейської коаліції, до якої приєдналися Англія, Іспанія, Голландія, вдалося кілька разів завдати поразки французьким військам. Спалахнули заколоти і в самій країні. Так, у березні 1793 р. почався роялістський заколот у селянській провінції Вандеї.

Невдоволення народних мас політикою жирондистів вилилося у збройне повстання. 31 травня 1793 р. у Парижі вдарили на сполох. Народ оточив будинок, де засідав Конвент, вимагаючи дозволу на арешт жирондистських депутатів. Однак цей виступ зазнав невдачі. 2 червня відбувся новий виступ, на цей раз Конвент був змушений декретувати арешт 29 жирондистів – членів Конвенту. Політичне панування жирондистів було зламане. Революція рухалася вперед, набувала все більш демократичного характеру. Народне повстання 31 травня – 2 червня 1793 р. передало владу якобінцям – представникам революційної дрібнобуржуазії.

Революція вступила у третій етап свого розвитку: 2 червня 1793 – 27 липня 1794 р., етап її найбільшого піднесення, її кульмінаційний момент. До влади прийшла дрібнобуржуазна партія, яка виступала в союзі з народом, з низами міста й села. Це була найбільш революційна сила в історії французької революції.

Якобінці взяли владу в умовах смертельної небезпеки, що нависла над революцією. Катастрофічне скорочення виробництва, гостра продовольча криза. Небачене зростання спекуляції. Голодні бунти доповнювалися заколотами і змовами контрреволюційних сил, натиском інтервентів, які намагалися погасити полум'я революції. Із 83 департаментів, на які поділялася Франція, 60 були захоплені арміями інтервентів або опинилися в руках заколотників. Влада Конвенту зберігалася лише над голодуючим Парижем і незначною територією навколо столиці, які були охоплені звідусіль вогнем контрреволюції. Республіка була на краю загибелі. Війська інтервентів рухалися з півночі, сходу і південно-східного напрямку. Армію Франції було дезорганізовано зрадою Демуру, солдати голодували. В обкладеному прусаками Майнці було з'їдено все

живе, включно до пацюків. Жирондистські депутати, що втекли з Парижа, використовуючи стан голоду, провокували заклоти, якими були охоплені 60 з 83 департаментів. Повстала селянська Вандея – відстала область Франції, де селяни перебували під сильним клерикальним впливом і вірили «в нашого доброго короля». До того ж англійський флот блокував порти Франції, бунтівники оволоділи фортецею-портом Тулоном. Комітет суспільного порятунку, який очолював Дантон, став виявляти нерішучість і коливання. Це породило конфлікт у середовищі якобінців між прихильниками Дантона та Робесп'єра. 10 липня 1793 р. Конвент переобрав Комітет суспільного порятунку і Дантона було виведено з його складу. Керівництво перейшло до Робесп'єра та його прихильників. Новий комітет за його рішучість щодо захисту революції стали називати «Великим комітетом суспільного порятунку». Ідеологічним центром революції, її політичним штабом стає Якобінський клуб. Він був заснований у липні 1789 р. групою депутатів від «третього стану». Бретонський клуб, перетворений незабаром на «Товариство друзів конституції», яке в Парижі розмістилося в бібліотеці монастирського ордену Святого Якова і одержало спочатку прізвисько, а потім і офіційну назву якобінців. Спочатку клуб мав загальнодемократичний характер, до його складу входили всі противники абсолютизму, але переважали прибічники конституційної монархії. Навесні 1790 р. вожді поміркованих, Сійєс, Мірабо, Лафайєт та інші засновують «Товариство 1789 року», а потім – клуб фельянів. Керівництво в клубі якобінців переходить до республіканців на чолі з жирондистом Бріссо [1, с. 172]. Повстання 10 серпня 1792 р. викликало новий розкол у клубі. Жирондистів, зважаючи на їхню прихильність до компромісу з фельянами, було виключено з клубу. Лідерство перейшло до буржуазних революційних демократів – Робесп'єра, Дантона, Сен-Жюста та ін., за якими і залишилася в історії назва «якобінці».

Не будучи партією в сучасному розумінні, Якобінський клуб все ж таки мав розгалужену організацію. Штабом якобінців був Паризький якобінський клуб, на місцях діяли секції клубу. «Народні товариства» було створено у всіх містах та департаментах. Рішення Паризького якобінського клубу бралися до керівництва місцевими відділеннями. Після вигнання жирондистів безперечним лідером клубу стає Робесп'єр, палкий прихильник Руссо. Не будучи формально державною установою, Паризький якобінський клуб відіграв колосальну роль в управлінні революційною Францією. Засідання клубу відбувалися кожного вечора. Тут ухвалювалися рішення з усіх поточних питань, а наступного дня ці рішення проводилися через державні органи – Конвент, Комітет суспільного порятунку та Комітет громадської безпеки. У Паризькому якобінському клубі суворо додержувалися принципу рівності, тут не було «начальства», не було міністрів, генералів, комісарів – всі

були рівними. Паризький клуб і місцеві клуби періодично самоперевірялися. Тут створювалися репутації, звідси набиралися кадри для вищих і місцевих органів влади. Паризький клуб якобінців проіснував до падіння якобінської диктатури і був закритий постановою термідоріанського Конвенту 12 листопада 1794 р. Якобінці зуміли проявити невичерпну енергію і волю до перемоги. Основні і невідкладні завдання, що стояли на той час перед революцією, чітко сформулював Робесп'єр. У такі хвилини, вважав він, потрібна єдина воля, потрібно, щоб народ об'єднався з Конвентом. Щоб залучити на свій бік народні маси, якобінці вжили політичних та соціально-економічних заходів. Політичні виявилися у прагненні дати країні нову політичну основу. За два тижні були розроблені нова Декларація і нова конституція. 24 червня 1793 р. обидва документи були готові. Декларація прав людини і громадянина 1793 р. відрізнялася від попередньої більшим демократизмом і революційністю, тут були закріплені погляди якобінців на суспільство і державу. Декларація проголошувала непорушні права людини: рівність, свободу, безпеку і власність; метою суспільства проголошувалося загальне щастя; уряд повинен був забезпечити людині користування цими правами. Але якщо уряд порушуватиме ці права, то повстання народу проти уряду є його найбільш священне право і невідкладний обов'язок (ст. 35). «Суверенітет у народі, – сказано у ст. 25, – він єдиний, неподільний, його неможна погасити давністю». Право перегляду і зміни Конституції належить тільки народу, всі державні посади надаються лише на певний строк [2, с. 126].

Якобінська декларація давала широкий перелік демократичних свобод: право на збори, свободу совісті, право подачі колективних петицій та ін. Обов'язком суспільства визнавалася допомога особам, нездатним до праці. Суспільство повинне було всіма засобами сприяти успіхам народної освіти і зробити освіту надбанням усіх громадян (ст. 22). Декларація стала одним з найбільш демократичних документів революції. У документі Франція проголошувалася республікою, де верховна влада належить народу – сукупності всіх французьких громадян; передбачався досить своєрідний порядок здійснення законодавчої влади. Всі громадяни, які проживали на одному місці не менше шести місяців і досягли 21 року, щороку обирали Законодавчий корпус, який діставав право пропонування законів. Прийнятий Законодавчим корпусом законопроект потребував наступного затвердження народом. З цією метою «законодавче пропонування» розсилалося в усі департаменти Франції. І коли через 40 днів по тому «у половині департаментів плюс один одна десята частина первинних зборів кожного з них не відхилить проект, він вважається прийнятим і стає законом» (ст. 59). Революційний досвід якобінців враховано більшовиками при організації радянської влади в Росії. В. Ленін порівнював більшовиків з якобінцями 1793 р.

ЛІТЕРАТУРА

1. Маймескулов Л. М. Історія держави і права зарубіжних країн : підручник / Л. М. Маймаскулов, Д. А. Тихоненков, В. В. Россіхін. – Х. : Право, 2011. – 518 с.
2. Жидков В. П. История государства и права зарубежных стран : учебник для вузов / В. П. Жидков, А. П. Крашенникова. – М. : НОРМА-ИНФРА, 1995. – 703 с.